

de zelfzwichter ³⁸

2|85

Bij de voorplaat:

Op 25 april 1985 hield de Provinciale Groninger Molencommissie haar jaarlijkse excursie. O.a. werd de "Goliath" in de Eemspolder bezocht.

Helaas was de zeedijk nog niet overal stevig genoeg. Het rechter voorwiel van de bus zakte weg in de vruchtbare klei. De mensen van de Molencommissie lieten het er niet bij zitten, dat is duidelijk te zien op de omslagfoto. De heer R.J. Clevering toonde aan hoe een goede boer van aanpakken weet. Met een schep egaliseerde hij de grond ter plaatse van de verzakking.

Daarna kwam alles goed met de in beeld gebrachte actie. Gedeputeerde drs B.S. Wilpstra (meest rechts) brengt zijn verheffende kracht bij het voorwiel goed tot effect. Ook de stuwende kracht van de heer T. de Jong (meest links) is indrukwekkend.

Aan de foto kan een symbolische betekenis worden gehecht. De Provinciale Groninger Molencommissie zal worden opgeheven, maar een nieuwe Groninger molenorganisatie is in de maak. Hierover komen nadere berichten.

Foto: B. Jongsma.

De Zelfzwichter - jaargang 10,
nummer 38 - juni 1985

Redactie:

C.E. van der Horst, Scheemda
Derk Jan Tinga, Groningen
Enna Laan-Berghuis, Groningen
Lammert Groenewold, Zuidwolde
Henk Berends, Sebaldeburen

Layout en typewerk:

Martin en Jeannette van Doornik,
Rasquert

Druk:

Scholma Druk, Bedum

Redactie-adres:

Postbus 213, 9700 AE Groningen

Dit is het adres voor alle post,
bestemd voor de Ver. Vrienden van
de Groninger Molens en de Stichting
Groninger Molenvrienden.

'De Zelfzwichter' is het orgaan
van de Vereniging en de Stichting
en verschijnt in de maanden maart,
juni, september en december.

In deze Zelfzwichter:

Redactioneel	2
Nationale Molendag Winschoten	3
Afbeelding standerdmolen 1779	4
Bijeenkomst vrijw. molenaars	5
Rectificatie	8
Excursie Oostfriesland	8
Excursie Noord-Holland	14
Gietijzeren bovenassen	16
Stichtingennieuws	20
Molennieuws	21
Examen vrijw. molenaars	26
Een molen is in de vreugd	27
Molenromp Ten Boer	28
Filmteam EGD / Anjerfonds	29
Restauratie-ambachten	30
Molens in de D.D.R.	30
Excursie 1985	31
Over een molen-verzameling	31
Nieuwe leden	33

de zelfzwichter

Redactioneel

Met ingang van dit tweede nummer in 1985 vindt er op redactioneel gebied een belangrijke wijziging te melden. De redactie heeft namelijk afscheid moeten nemen van haar eindredakteur, de heer B. Jongsma. Laatstgenoemde heeft gemeend ook de vrijwillig opgenomen taken drastisch te gaan beperken.

Vanaf het prille begin van ons verenigingsblad 'De Zelfzwichter' heeft de heer Jongsma zijn stempel hierop gedrukt. Het eerste nummer is nog ongedateerd en ongenummerd, maar het verscheen in maart/april 1974 in een dikte van 12 pagina's en nog niet voorzien van afbeeldingen. De bijdrage van de heer Jongsma bestond uit de rubriek 'Molennieuws' en tot op heden is deze rubriek steeds door hem verzorgd.

In januari 1976 zien wij Jongsma als redakteur vermeld. Met een aantal medewerkers worden dan 16 pagina's vol geschreven. Illustraties zijn er ook dan nog niet, deze verschijnen eerst in 1979. Geleidelijk aan worden dan ook 'De Zelfzwichters' dikker tot rond of ruim 32 pagina's.

In deze ontwikkeling heeft de heer Jongsma een belangrijk aandeel gehad en wij als redactie willen hem daar graag onze dank voor overbrengen!

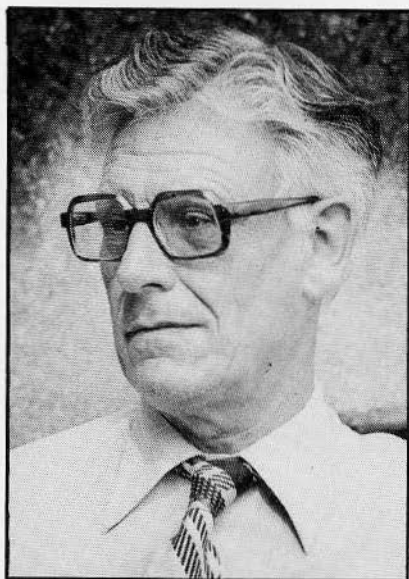
De nieuwe redactie-samenstelling kunt u vinden op de voorgaande pagina; wij zullen trachten het blad, dat veel bijval van onze leden ondervindt tenminste op dezelfde voet voort te zetten.

Ook in dit nummer zult u weer diverse interessante zaken over onze wiekendragers kunnen vinden en uit de verslagen van de verschillende activiteiten kunt u bemerken hoe actief onze vereniging en stichting steeds zijn! Wel is het noodzakelijk dat wij blijvend op uw steun kunnen en mogen rekenen. Als u ons blijft helpen en een vriend of kennis overreedt om toe te treden als lid van onze vereniging, dan gaan wij verder! Vol goede moed, onze 82 molens zijn het waard!

Voor het volgende nummer van 'De Zelfzwichter', dat in sept. 1985 zal verschijnen, verzoeken wij u vriendelijk uw kopij in te zenden vóór:

12 augustus 1985.

De scheidende eindredakteur, de heer Birne Jongsma.

Nationale Molendag in Winschoten

door Bé Oomkens.

Voor het eerst in de geschiedenis van de Nationale Molendag draaiden zaterdag 11 mei j.l. alle drie de Winschoter molens. De restauratie van molen "Edens" is zo ver gevorderd dat deze vanaf april j.l. weer kan draaien. Wat er nu nog moet gebeuren is het herstellen en opnieuw invoegen van het muurwerk en het verf- en teerwerk. Een terugblik op de afgelopen periode van nationale molendagen leert het volgende:

De eerste Nationale Molendag, 6 oktober 1973, maalde de heer Westerhuis op de door hem gehuurde molen. Of er op de 2e molendag een molen draaide is niet bekend. Wel maalde de heer Koster in 1974 af en toe op de molen van de heer Westerhuis, maar dat moest in verband met sanering van diens bedrijf worden stopgezet. In 1975 draaiden de molens "Edens" en "Dijkstra" niet alleen op de nationale molendag maar ook tijdens de Winthiltentoonstelling. In 1976 werd ook geprobeerd beide molens te laten draaien maar er was niet voldoende wind. Molen "Edens" bleek intussen niet meer te kruien en was dus evenmin als molen "Berg" maalvaardig. Molen "Dijkstra" was van 1976 tot en met 1979 regelmatig, dus ook op de 2e zaterdag in mei, in bedrijf. Toen in oktober 1979 de restauratie van molen "Berg" gereed kwam, was het hoog tijd molen "Dijkstra" te verlaten. De zwichtstelling was onbetrouwbaar geworden, de Pot-roeden en de bekleding van het bovenkant waren hard aan vernieuwing toe. De kap had in 1979 al een nieuw dak gekregen. In 1982 werd deze molen aangepakt. In het laatst van december 1983 was het karwei geklaard. Molendag 1984 kon men vanaf de twee draaiende molens zien dat de gedeeltelijk onttakelde molen "Edens" hoognodig onderhanden moest worden genomen. Het wachten was op de subsidiebeschikking. Na de bouwvakvakantie 1984 kon het molensmakersbedrijf Roemeling en Molema beginnen. Dit jaar stond er vóór en na de tweede zaterdag in mei een lekker windje en was het de bewuste dag niet zo best. Behalve in 1983 en 1984 deed dat verschijnsel zich ook in andere jaren voor. Vooral de eerste jaren liep het bij de molendagen en de andere maaldagen storm met bezoekers op de molen. Op sommige momenten stonden er drommen mensen voor de trappen te wachten om tussen de stroom afdalers dóór naar boven te kunnen. Die overweldigende belangstelling is teruggelopen. Nu de molens, dankzij de enthousiaste medewerking van de leden van de Molenwerkgroep Oost-Groningen veel vaker draaien, hebben de meeste geïnteresseerden uit de omgeving al één of meerdere keren boven gekeken. Het valt op dat er naast de schooljeugd ook veel ouders met kleine kinderen komen. Voor de sportieve toerrijders lijkt de combinatie fietsen en trappen niet zo geslaagd. De deelnemers in de langzamere categorie zijn vaak al wat ouder en voelen er niet allemaal evenveel voor de klim naar boven te maken. Overigens is het jammer dat organisaties als de ANWB weinig brood in toeristische fietstochten in dit gebied zien.

B. Oomkens

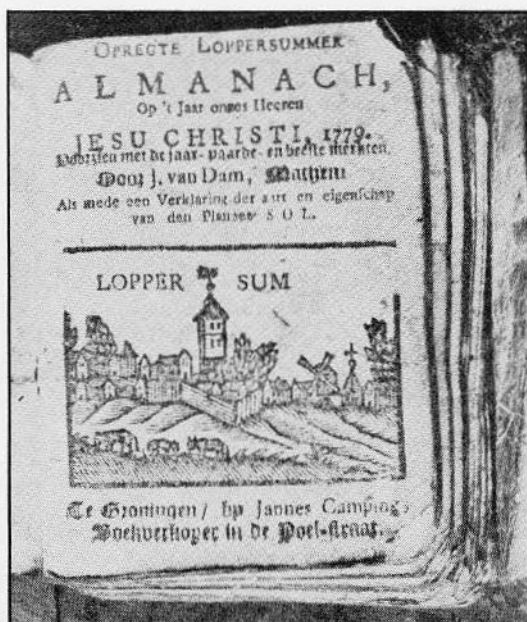
EEN MERKWAARDIGE AFBEELDING VAN EEN STANDERDMOLEN IN 1779.

Zeldzaam zijn afbeeldingen van een windmolen in onze provincie uit de tijd voor de 19e eeuw, toen de eerste fotografische afbeeldingen van een windmolen verschenen. Van voor die tijd kennen wij alleen molenaafbeeldingen uit gravures, die niet zijn gemaakt met het speciale doel een windmolen af te beelden, maar toevallig voorkomen op een gravure van een stad of een veldslag. Afbeeldingen op de bekende gravures van Nederlandsche steden in de zestiende eeuw door Jacob van Deventer, in opdracht van de Spaansche koning gemaakt, geven vele standerdmolens. De drie standerd-korenmolens van de Winschoterschans, de oorsprong van het tegenwoordige vlek Winschoten (Winschoten heeft nooit stadsrechten gekregen) vinden wij op de gravure van Braun en Hogenberg, voorstellend de slag bij Heiligerlee, in 1568, het begin van onze tachtigjarige oorlog. De grote gravure van Egbert Haubois, uit 1645, voorstellend de nieuwe uitleg van de stad Groningen, ten tijde van het twaalfjarig bestand gemaakt, tussen 1609 en 1621, geeft diverse molens op de dwingers van de stad, alle standerdmolens, verder nog buiten de stad een drietal bovenkruiers nl. een barckmolen, een saagmolen en een volmolen. Een merkwaardige afbeelding is die welke voorkomt in de Loppersummer Almanak van 1779, op het titelblad als volgt aangeduid:

"Oprechte Loppersummer ALMANACH Op't Jaar onses Heeren JESU CHRISTI 1770, Voorzien met de jaar-paard- en beestemerken.

Door J. van Dam Mathem (maticus)

Alsmede een Verklaring der aart en eigenschap van de Planeet SOL. Te Groningen / bij Jannes Camerling, boekverkoper in de Poelstraat".

Daaronder een gezicht op Loppersum, waarop een solitaire toren met een pyramidale kap, rechts daarvan enig geboomte en verder een afbeelding van een standerdmolen. Dat is dan de houten standerkorenmolen, die is omgewaaid tijdens de storm van 29 november 1836, welke drie uren heeft geduurd. De eigenaar was Mattheus Roelfs Klinkhamer, die de molen had gekocht op 1 mei 1836, maar op 3 november de koopsom nog niet had betaald. In juni 1837 werd de door de storm van november 1836 omgewaaide roggemolen met behuizing verkocht door de heer Bonthuis van Eikema ten bate en schade van Mattheus Roelfs Klinkhamer. Koper werd Harmannus Jans Klein. Het molenhuis is nog aanwezig, en de plek waar de molen heeft gestaan, op de hoek van de Wijmers en de Schipsloot, is omgeven door een ijzeren hek. Het blauwe huis was vroeger een kroeg van Jan Olsmeijer. Hier was vroeger altijd de Lopster paardemarkt. Op de kaart van de provincie Groningen van Th. Beckeringh van 1781 staat niet alleen de bovengenoemde standerdmolen aangegeven, maar ook de pelmolen, die stond in de hoek van de Kruisweg en de Wijmers. Reeds in 1711 wordt hier een pelmolen genoemd, maar zijn opvolger, gebouwd in 1804, door Eisse Jans en Jantje Jacobs, heeft het uitgehouden tot 1917,; de molen heette "De Wymers" en de laatste eigenaar was de koren- en pelmulder Muda. Eisse Jans nam in 1811 de naam Ter Borg aan.

B. van der Veen

VRIJWILLIGE

HET GILDE VAN

MOLENAARS

Bijeenkomst vrijwillige molenaars

te Hoogkerk op 3 april 1985.

door Derk Jan Tinga.

In zijn openingswoord vertelde de voorzitter van de Contactcommissie, de heer Van Dijk, dat er voor deze vergadering meer dan 100 uitnodigingen waren verstuurd aan de vrijwilligers en aan begunstigende leden van het Gilde binnen onze provincie. Op de vergadering waren daarvan ongeveer 30 mensen aanwezig. Er is bericht van verhindering binnengekomen van Lammert Groenewold, die ook nog mededeelde, dat de molen "Koningslaagte" op 30 april, dus op Koninginnedag, zal worden geopend.

Na dit openingswoord werden eerst nog enige huishoudelijke mededelingen gedaan en uitgelegd, wát de Contactcommissie nu eigenlijk doet. Ten eerste vertegenwoordigt ze natuurlijk het Gilde, maar omgekeerd moet ze ook de leden vertegenwoordigen naar het Gildebestuur. Ze is ook belast met de regionale Gilde-activiteiten en met de opleiding van vrijwillige molenaars binnen de provincie. Ook een vergadering als de onderhavige, wordt door het Gilde, en dus Contactcommissie, georganiseerd en betaald. De heer Van Dijk verklaart, dat uit de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens destijds de Stichting Groninger Molenvrienden is voortgekomen. De provincie betaalt aan de Stichting een bepaald bedrag voor de opleiding van vrijwillige molenaars. In het begin was dit een zeer eenvoudige zaak, want er was maar één opleidingsadres, Oost-Groningen even niet meegerekend, want die

hebben altijd een eigen club en dus clubkas gehad, om dit soort dingen te financieren. Nu zijn er echter meerdere opleidings-adressen, zoals ook in de vorige 'Zelfzwichter' stond. De Stichting moet nu dit bedrag van de provincie verdelen onder de mensen van de verschillende opleidingsplaatsen, die dat vragen. In het bestuur van de Stichting is gesteld, dat dit een algemeen karakter moet krijgen. De instructeurs krijgen hun kosten vergoed. De heer B. Dijk diende destijds altijd al een rekening in, maar ook de andere instructeurs kunnen van die mogelijkheid gebruik maken. Alle instructeurs zouden volgens het reglement van het Gilde hun kosten kunnen verhalen bij hun leerlingen. Nu vindt het bestuur, dat het een goede zaak zou zijn, als het geld van de provincie ter beschikking zou worden gesteld van de Contactcommissie. Als dat zo zou worden, moet er ook een penningmeester komen, om dat geld te beheren. De Stichting moet verantwoording over haar doen en laten afleggen aan de provinciale accountantsdienst. Er volgt een voorstel om het geld voor de opleiding (f 2.000,-) ten goede te laten komen aan de excursies van de vrijwillige molenaars uit de gehele provincie.

Het derde punt op de agenda betreft de samenstelling van de Contactcommissie. Die bestaat uit de heren De Jong, Van Dijk en Bremer. Er wordt gezocht naar iemand, om de Contactcommissie te komen versterken. De profielschets luidt, dat diegene proef-examens moet kunnen afnemen, géén instructeur mag zijn en ook activiteiten als penningmeester moet willen ontplooiën. Er is niemand, die zich daarvoor onmiddellijk ter beschikking stelt. Na een voorstel van de heer Buiskool wil de heer Oomkens uit Winschoten wel toezeggen.

De nieuwe Contactcommissie zal ook excursies moeten organiseren en voor molenaars in opleiding zoveel mogelijk geld uit de pot moeten proberen te krijgen.

De heer De Jong vraagt, wat de instructeurs vinden van het idee, om in het vervolg gezamenlijk excursies te organiseren. Bijvoorbeeld voor 18 mei staat een excursie naar de Zaanse Schans gepland. Vrijwilliger Eddie de Vries kan misschien via de GADO voor een bus zorgen.

Is er misschien ook belangstelling voor een grote excursie naar Minden-Lübbecke (Duitsland)? Er staan daar 34 molens, vrij dicht bij elkaar, aldus de heer De Jong. Er wordt besloten, dat de heer De Jong eerst eens naar de kosten van een en ander zal informeren.

Als vierde punt op de agenda staat een mededeling van de voorzitter van de Stichting Groninger Molenvrienden, de heer De Jong. De Stichting is bezig met de molenromp Bombay bij Grootegast en probeert mogelijkheden voor restauratie te vinden. De burgemeester van Loppersum maakt zich zorgen over de toestand van de "Klooster-molen". De Stichting zal deze molen conserveren, net als gebeurd is met de Zuidwendinger Molen. Het was door vorst onmogelijk, om met een kraan bij de molen te komen. Ook zal er in dit jaar worden begonnen met de herbouw van het zaagmolentje van Bovenrijge. Dit is ook noodzakelijk, omdat één van de voorwaarden van het Anjerfonds is, dat het subsidiebedrag voor '86 gebruikt is. Ook de molenromp bij Ten Boer is aangeboden. Dit overnemen zal via de gemeente moeten gebeuren.

Een nieuw spoorwiel is in "De Lelie" in Eenrum geplaatst. In Pieterburen krijgt "De Vier Winden" een nieuwe steenspil en een nieuwe lange spruit. Het EGD zal een expositieruimte in de molen inrichten. Ook "De Bolus" bij Aduard krijgt een beurt. Gebroeders Kleinjan uit Overijssel zullen een nieuw rietdek op de molen "Ceres" te Spijk aanbrengen. In Glimmen krijgt "De Witte Molen" een nieuw wiekenkruis en misschien dat de watermolen "De Palen" een BWO-molen kan worden. De heer Oomkens vertelt, dat in Winschoten molen "Edens" wordt hersteld. Het bovengedeelte van de molen is reeds klaar en aan het muurwerk wordt nog gewerkt. Deze molen zal op 11 mei, tijdens de Nationale Molendag, draaien. Ook molen "De Dellen" bij Nieuw Scheemda wordt onder handen genomen en zelfs helemaal verplaatst. De fundamenten van deze molen liggen er al en binnenkort zal ook aan de romp worden begonnen. De Vereniging Vrienden van de Groninger Molens is bezig met een nieuwe molenfilm, die zal worden gemaakt door de filmploeg van het EGD. De film zal in twee gedeelten zijn. Het eerste deel over de geschiedenis en het tweede deel over molens en molenaars in onze provincie.

De heer De Jong roept alle vrijwilligers op, om nieuws op molengebied door te spelen naar hem, of naar andere bestuursleden. Dan blijken er nog veel filmresten te zijn, over van de opnamen door een filmteam van Gewest tot Gewest over het herstel en de opening van de "Eva" te Usquert. Al die losse delen moeten nog gemonteerd worden. Ook hierover zal de filmploeg van het EGD worden benaderd. In het Westerkwartier blijkt ook nog een molenroute bij de VVV's verkrijgbaar te zijn. De heer Graafhuis vertelt verder nog, dat er in zijn molen te Noordbroeksterhamrik nieuwe onderdelen komen, en de molen binnenkort weer zal gaan draaien.

De heer B. Dijk heeft een 'check-list' voor de vrijwilligers gemaakt, aan de hand waarvan het erg gemakkelijk is, alle onderdelen van de molen eens na te lopen op betrouwbaarheid en gebreken. Zo'n lijst kan dan ingevuld worden en aan de eigenaar worden doorgegeven.

Aan de heer Buiskool was uit een gesprek met de heer Heijdra van Monumentenzorg gebleken, dat de verzekeringen van Gilde-wege in veel gevallen onvoldoende zijn. In Haaften was een armpal in het bovenwiel gevallen tijdens het draaien, en de verzekeringen dekten de hierdoor ontstane schade niet.

De Gelderse Molen is verzekerd bij Centraal Beheer. Misschien is het mogelijk, ook in Groningen een soort collectieve verzekering af te sluiten, vraagt de heer Buiskool zich af. De heer De Jong zegt, dat deze kwestie ook al bij het Gilde in behandeling is. Het contract moet echter nog worden opgesteld.

De heer Oomkens vertelt, dat er in Deventer een onderlinge verzekering voor molenaars is, waarbij zo'n f 2.000,- premie per molen per jaar moet worden betaald. Mevrouw Koster-Westervaaider vraagt zich af, wat er eigenlijk precies terecht is gekomen van de initiatieven, om een maalcursus op te zetten. Daar blijkt verder nog niet zoveel duidelijkheid over te zijn. Misschien, dat het in de toekomst toch nog eens gebeurt.

Hierna volgt de vertoning van de film over het verplaatsen en de herbouw van de "Krimstermolen" te Zuidwolde door Derk Jan Tinga.

Na de film volgt de rondvraag, die verder niets oplevert. De heer Van Dijk sluit de bijeenkomst en wenst iedereen wel thuis.

- - -

Rectificatie

In de vorige Zelfzwichter stond op pagina vier en vijf een mededeling van de Contactcommissie Groningen, waarbij ook de opleidingsmogelijkheden werden genoemd. Hierbij werd melding gemaakt van vijf opleidingsplaatsen in onze provincie.

Er zijn er echter zes, want ook in Winschoten kan de opleiding worden gevolgd en wel op de molen van Dijkstra (de middelste van de drie), met als instructeur de heer B. Oomkens, Vondellaan 6, 9673 JC Winschoten. Tel.: 05970-14269. Op zaterdagmorgen wordt daar lesgegeven.

Dan is er bovendien nog een fout geslopen in de mededeling over de opleiding in Bellingwolde, want de hoofdinstructeur is daar de heer D. Bos, Hoofdweg 281, 9695 AJ Bellingwolde, tel.: 05973-1292. De heer D.J. Tinga geeft er ook les.

Volledigheidshalve volgt hieronder nog eens het lijstje:

Lessen kunnen worden gevolgd op : "De Onderneming" te Vierhuizen, op "De Hoop" te Garsthuizen, op "De Onrust" te Oude Pekela, op "Veldkamps Meuln" te Bellingwolde, op de korenmolen te Grijskerk en op "Molen Dijkstra" te Winschoten.

Derk Jan Tinga.

- - -

Excursie 1985

van de Vereniging Molenwerkgroep Oost-Groningen naar Oostfriesland.

door Derk Jan Tinga.

Op zaterdag 20 april organiseerde de Vereniging Molenwerkgroep Oost-Groningen weer één van haar excursies voor leden, vrienden en kennissen, deze keer naar de molens van Oostfriesland. Voor de nieuwe vrijwilligers-in-opleiding was de excursie vooral belangrijk, omdat ze nu het systeem van zelfzwichting gecombineerd met zelfkruijing in de praktijk konden zien.

Om kwart over acht 's morgens vertrokken we vanaf "Veldkamps Meuln" te Bellingwolde met een busje en een paar personenauto's richting Nieuweschan, waar we de grens met Duitsland passeerden. Het weer liet zich eerst niet al te rooskleurig aanzien: de lucht was grijs en het leek een beetje naar regen. Maar het waaide gelukkig wel, iets waar je op een molenexcursie niet zonder kunt. We arriveerden iets te vroeg bij ons eerste reisdoel, de pas gerestaureerde spinnekop van Riepe-Leegmoor. Bij deze spinnekop zouden we ook de heer Gerd Saathoff ontmoeten, Oostfrieslands molenkenner bij uitstek. De heer Saathoff, die al

De spinnekop van Riepe-Leegmoor.

op leeftijd begint te geraken, had echter te lijden onder griep en liet zich verontschuldigen. De in de boerderij naast de molen wonende eigenaar van de spinnekop, de heer H. Wurpts, kon ons echter ook uitleg geven. Hij was zo te zien net opgestaan, want terwijl hij naar ons gezelschap toeliep, hees hij zich nog in de kleren.

De 'Ostfriesische Landschaft' heeft het molentje in beheer en zorgt ook voor het onderhoud. Het was een heel verschil met 22 mei 1982, toen we het molentje ook bezochten. In die tijd verkeerde hij nog in een zeer deplorabele toestand, zowel aan de buiten-, als aan de binnenkant. Nu was hij geheel gerestaureerd. Bij de restauratie is ook een voorziening aangebracht om te kunnen 'rondmalen'. De vijzel komt uit in een vijfertje, waarnaar hij het opgemalen water vervolgens via een gemetselde sleuf weer laat terugstromen. Al te veel tasting had de vijzel niet, want terwijl de molen dank zij een harde wind zonder zeilen toch fiks-op draaide, kreeg hij het water toch niet rond. Waarschijnlijk moet het vijfertje wat voller worden gegooid of de vijzel wat worden verlengd.

De spinnekop was uitgerust met witte nylon zeilen, die heel vreemd aanvoelen voor iemand, die katoenen zeilen gewend is. De heer Wurpts zei, dat ze nogal schitteren in de zon. Ze hebben echter het voordeel, dat ze niet gaan rotten. Pas na enige jaren gaan ze onder invloed van het zonlicht (UV-straling) en het gebruik slijtage vertonen.

De volgende halte op onze tocht was de "Stiftsmühle" in Aurich. Toen we echter wilden vertrekken, bleek dat één van de banden van het busje lek was. Die kon gelukkig snel worden vervangen,

De "Stiftsmühle"
te Aurich.

zodat we toch nog
ruim op tijd in
Aurich arriveerden.
Er werd besloten
eerst een kopje
'Ostfriesentee' te
nemen in 'Kluntje
Teestube' naast de
hoge molen. Hier
ontmoetten we ook
de heer Saathoff,
die daarna met ons
de molen in ging,
om van alles uit te
leggen.

De molen is gebouwd
in 1858 en is nu in-
gericht als museum.
Hij is eigendom van
het Sethesches Fräuleinstift en wordt
gepacht door de
Heimatverein Aurich.
In Aurich staan ook
nog twee andere
molens: de "Außen-
mühle" uit 1884 en
de "Steensche Mühle"
uit 1885 (met staart).
Ook hier konden we de
in Ostfriesland zo
gewone lange bliksem-
afleider op de kap
van de molen zien.

In verzekeringscontracten stond destijds altijd vermeld, dat deze
één voet boven de hoogste stand van de wieken moest uitsteken.
Het is ook de belangrijkste reden, waarom de Oostfriesse molenaars
hun molens altijd overheks weg zetten.

Op de stelling van de molen moest ons gezelschap nog even pose-
ren voor een fotograaf van de 'Emszeitung', die kennelijk een
verhaaltje over ons bezoek in dat blad wilde schrijven.

De meeste achtkanten in Ostfriesland zijn erg hoog; deze was
ongeveer 28,70 meter.

In de molen waren allerlei interessante werktuigen te bezichtigen
en ook heel goed nagebouwde, opengewerkte modellen van verschil-
lende typen wind- en watermolens die echt konden werken, aan-
gedreven door kleine electromotoren. De "Stiftsmühle" is een
bezoek meer dan waard!

Omdat we, na de warme maaltijd in een nabijgelegen restaurant te
hebben genuttigd, nog steeds voor lagen op ons reisschema,
besloten we als extra molen, nog de gesloten standerdmolen uit
1626 van Dornum te bezichtigen. De beheerder, de heer Mül-
der,

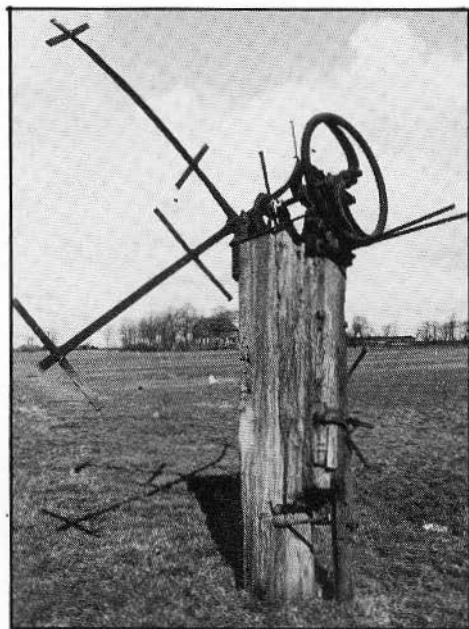
De gesloten standerdmolen van Dornum.

werd 'opgetrommeld' en die liet ons vervolgens de molen ook van binnen zien. Het was ondertussen stralend weer geworden met een straffe wind. Ideaal om molens te laten draaien. Echter deze molen is helaas niet in maalvaardige toestand. Wel was het houten wiekenkruis weer hersteld, waar destijds een stuk van afgebroken was, door blikseminslag. Toch is de molen heel interessant om te zien, niet alleen vanwege zijn leeftijd, zo'n 360 jaar ondertussen, maar ook vanwege het magnifiek grote bovenwiel en het speciale vangstelsel, dat ik nog nergens anders heb aangetroffen. Het lijkt op een Vlaamse vang, maar dan wel een heel bijzondere. Aan de linkerkant zit n.l. een soort stut, tussen de stijlen van de kast en het bovenwiel, die scharnierend is aangebracht en met de kopse kant op het wiel staat, als onderdeel van de vang. Vanwege de grote omvang van het bovenwiel zal deze bijzondere constructie wel zijn bedacht.

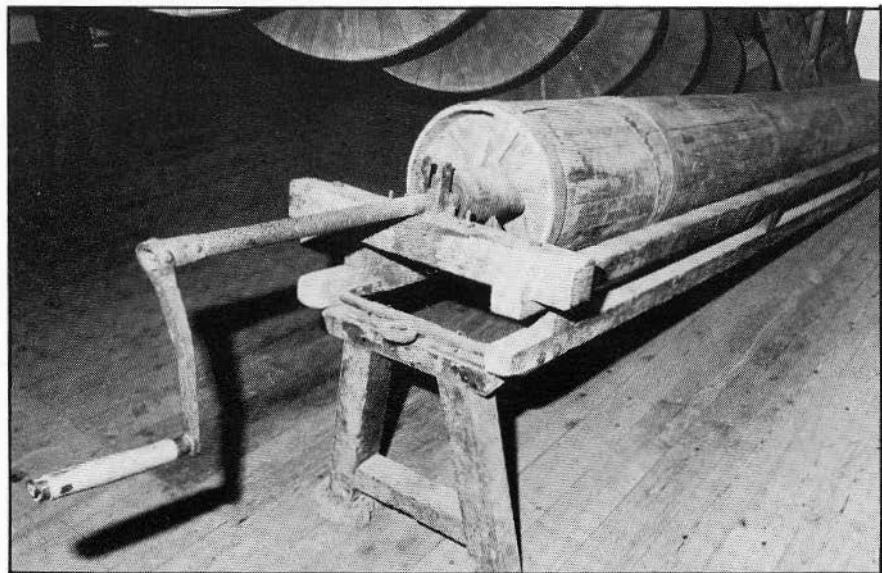
Onder de kast hangt een touw met een zware kogel, als extra gewicht voor de vangbalk. Waarschijnlijk werd de vang vroeger met een binnenvangstok bediend, maar hoe dat nu precies zat, is niet helemaal duidelijk, aangezien de vang op dit moment niet meer kan functioneren. Als u nog eens in de buurt komt, moet u het maar eens gaan zien!

Na dit bezoek aan de gesloten standerdmolen vertrokken we richting Norden. Onderweg passeerden we de hoogste molen van Ostfriesland in Hage (30,20 meter), waar we (zo gaat dat nu eenmaal met molenaars) nog even uitgestapt zijn om hem, althans aan de buitenkant even te bekijken. Aan de molen valt vooral op, dat de kap ver buiten het achtkant uitsteekt en dat onder de roosterhouten een soort dubbele rail is aangebracht, waarvan het nut ons niet onmiddellijk duidelijk was. Misschien heeft het met de zelfkruiging te maken, maar het zou ook heel goed kunnen, dat het een voorziening voor de bliksemafleiding is. Dat moeten we een volgende keer nog maar eens gaan bekijken. Op de muur is een huismerk bevestigd, ongeveer zoals een muuranker. De meeste molens daar hebben bovendien een stelling rondom de kap!

In Norden bezochten we de "Deichmühle" uit 1900 van Hermann Wagener. De molen is ingericht als museum en er valt erg veel te zien op het gebied van oude machines voor de malerij. De heer Wagener gaf ons een rondleiding door zijn molen, waarbij we van hem begrepen, dat het met het molenbehoud in Ostfriesland niet zo geweldig is gesteld. De heer Wagener ondervindt niet veel

*Onder Wirdum staat deze merk-
waardige 'Doppelwasserpumpmühle'.*

De 'hand-tjasker' of tornolen in het molennuseum te Pewsum.

medewerking van de autoriteiten bij zijn pogingen meer historisch molenbezit veilig te stellen. Toch zijn er gelukkig mensen, die zich er wel voor interesseren, zoals hij.

Op de terugweg richting Pewsum, ons laatste reisdoel, reden we op aanraden van de heer Wagener nog even door Marienhaf, waar de molen aldaar een opknapbeurt krijgt en waar de kap van een merkwaardig (volgens de heer Wagener te klein) model is gemaakt.

Op weg naar Pewsum zag ik onder Wirdum een vreemd staketsel midden in het weiland staan, enige honderden meters vanaf de weg. Het leek wel iets op een molen en bleek, toen ik er samen met Erik Geukes - vrijwilliger uit Bourtange - heen was gelopen, ook een molen te zijn.

Het bouwsel bestaat uit een grote houten paal, die in het midden is doorboord, met daar bovenop een metalen krukas met wieken eraan. In de paal zaten een soort zuigerstangen. De molen heet, zoals we later zagen in het museum van Pewsum, op zijn Duits een 'Doppelwasserpumpmühle' en had vroeger aan een sloot gestaan, die nu dichtgegooid was. Hoe het molentje precies functioneerde, was niet helemaal duidelijk. Onderin de paal zat een rond gat, waar het water waarschijnlijk vroeger via een pijp uitstroomde, maar het zal wel geen onderbemaling zijn geweest, eerder een voorziening om het vee te laten drinken. De molen leek ook niet de mogelijkheid te hebben, om op de wind te worden gekruidd. Maar misschien is er een lezer, die daar nog eens uitsluitsel over kan geven? We houden ons aanbevolen!

In Pewsum zagen we in het mooie molenmuseum, in het bezit van de Heimatverein Krummhörn-Pewsum, verschillende interessante werktuigen. Het is gevestigd in de achtkante stellingmolen uit 1843 en in het bijbehorende pakhuis.

Er is een rijke verzameling te bewonderen van voorwerpen en afbeeldingen uit de geschiedenis van het omringende gebied, de 'Marsch' en er is ook een heel mooi klokken- en uurwerkmuseum in aanwezig. Ook voor mensen, die niet zozeer in molens zijn geïnteresseerd, een hele belevenis! Voor de molenliefhebbers is er ook genoeg te zien, o.a. een 'hand-tjasker', oftewel een tonmolen, zoals die in Nederland tot kort voor de oorlog op bouwplaatsen en veenputten ook in gebruik was.

Al met al een hele geslaagde dag, vonden de excursiegangers, toen ze 's avonds om een uur of zes weer in Bellingwolde terug waren.

Excursie 1985

door Libbe Kooistra.

Op zaterdag 18 mei om kwart over acht vertrokken we richting Noord-Holland in het kader van de excursie voor vrijwilligers-in-opleiding.

Als redelijk nieuwe figuur in molenland had ik me hoofdzakelijk nog maar beziggehouden met Groninger molens. Hoogste tijd om de grenzen eens wat te verleggen, deste meer als je ook nog eens in die contreien geboren bent....

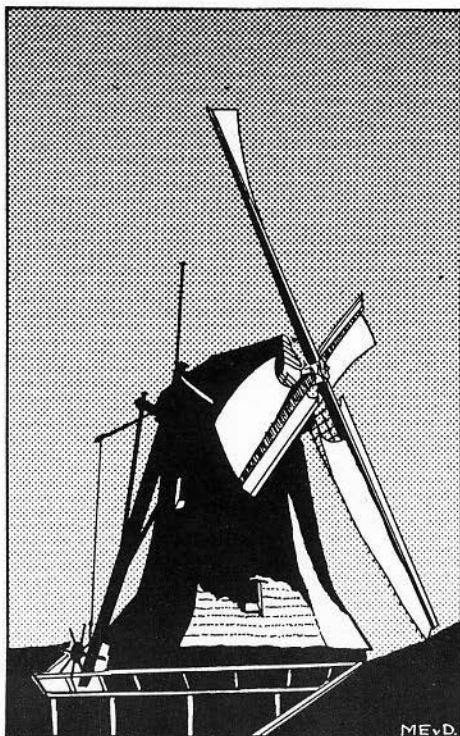
Onze tocht voerde ons langs Heerenveen, richting Afsluitdijk. Aan molens geen gebrek, waaronder een hele mooie spinnekop vlak langs de weg bij Sneek. Op de Afsluitdijk brak de zon door - een oostenwindje.... ideale omstandigheden voor de rechtgeaarde molenliefhebber.

Ons eerste adres was de wipmolen van de voormalige polder Weel en Braken bij Obdam (no. 49 Noordhollands Molenboek). Een van de drie nog overgebleven wipmolens in Noord-Holland (no. 139 en 163). De molen is geheel zwart geteerd, wat hem een zeer sober karakter geeft. Het lijkt me echter wel praktisch; een pot teer en een bokkepoot om de hele molen te verven!

De molen dateert uit 1632 en draait nog regelmatig 'voor de prins' (vlucht 19,20 meter). De houten vijzel is echter geheel kaal. Dus malen is er niet bij.

Na alles tot in de details te hebben bekeken, vervolgden we de reis richting de Schermer. Een molengebied bij uitstek. Over smalle dijkjes, langs ettelijke (al dan niet) draaiende binnenkruiers zetten we koers richting molen D (no. 84). Beter bekend als de Museummolen. De molen dateert uit 1635 en vormt samen met molen C (no. 83) de onderste trap van een drie hoog malende gang. Er is altijd enige zelfoverwinning nodig om een tot museum omgetoverde molen binnen te stappen. Na een vluchtige blik beneden meteen maar door naar de kap. Daar hebben we toch lopen water-tanden. Wat een machtige ruimte, zo'n kap van een binnenkruier! Het hele (binnen)kruierwerk werd aandachtig bekeken. Dé kans om in theorie geleerde dingen aan de praktijk te toetsen. Eindelijk het kruisijzer eens ter hand te kunnen nemen! Wat verder opviel, was de stutvang en de pen met taats uitgevoerd, lopend tegen een stalen plaat, gesmeerd met een kettinkje.

Het was inmiddels een uur of één geworden, de hoogste tijd om af te reizen naar "De Schoolmeester" (no. 118). Onderweg passeerden we de volop draaiende pelmolen "De Prinsenhof". Ook "De Schoolmeester" draaide volop met 4 vollen. Deze uit 1692 daterende zeskante bovenkruier met stelling is de enige nog in bedrijf zijnde papiermolen op windkracht. Molenaar Arie Buttermann ontving ons en gaf een uitstekende rondleiding, waarbij alle facetten van het papiermaken aan de orde kwamen. Vroeger werd het papier 'geschept' uit kuipen. Ook "De Schoolmeester" ontkwam destijds niet aan de eisen door een moderne tijd gesteld, zodat in 1877 de kuipen werden vervangen door de nog steeds aanwezige langzeefmachine, aangedreven door een stoommachine (nu een elektromotor).

Tekening van de papiermolen
"De Schoolmeester" te Westzaan.

jachtterrein voor de vrijwilligers. Binnen de kortste keren was de groep verspreid over de molen. Een duik tussen de paraplustokken door leverde een goed inzicht op van de basis van de molen, bestaande uit koningstiep, koning en de gemetselde ringmuur waarover de kruirollen lopen.

Op zaagvloerhoogte vormde het krabbelwerk de volgende hindernis die moest worden genomen. Je moet er even de tijd voor nemen om dit samenstelsel van krabbelrad, krabbelstok, dubbele pal en tandheugel te doorgronden. Desnoods nog even nakijken in 'Stokhuysen', dan lukt het wel.

Restte nog de kruzolder. De krukas met zijn vijf lageringspunten (prachtige examenvraag!) en de daaraan bevestigde kolderstokken is molenmakerswerk van de bovenste plank. Na nog even de 'hand op de hals' te hebben gelegd, hetgeen uiteraard 'smerige poten' opleverde, en het immense sabelijzer verbonden met een evenaarsvangsysteem te hebben bewonderd, werd afgedaald naar de zaagvloer en begane grond. Eindconclusie: 'Eeuwig zonde dat er nog maar vijf paltrokken over zijn van de vele die we hebben gehad!'

De werking ervan werd helder uiteengezet en vervolgens werd in de droogschuren het (bijna) eindresultaat bekeken. Na afscheid te hebben genomen van Arie Butterman en vervolgens geconstateerd te hebben dat de voeghouten niet meer helemaal 'je dat' waren, gingen we richting Zaanse Schans.

We passeerden eerst nog de in restauratie zijnde molen "De Dood" (no. 117), alvorens we ter linkerzijde het prachtige silhouet van de Zaanse Schans zagen. De 'grote molens' worden geflankeerd door diverse weidemolentjes. Een molentype dat bij ons uitgestorven is. Ons eerste bezoek op de Zaanse Schans gold de paltrok "De Gekroonde Poelenburg" (no. 112). De molen draaide met volle zeilen uit het oosten. De op en neer gaande zaagramen leverden een boeiend schouwspel op, ook al bleek bij nadere beschouwing het krabbelwerk uit het werk te staan.

Na te zijn stilgezet, werd deze 'wagenschotzager', met een rijke voorhistorie van bouw en verbouw een waar

Verfmolen "De Kat" met rechts de oliemolen "De Zoeker".

Als laatste brachten we nog even een kort bezoek aan de verfmolen "De Kat" (no. 111). Leuk, maar toeristisch!

Het tijdstip van vertrek naderde, zodat we op onze schreden terugkeerden. Er brak nog even een lichte vorm van paniek uit, toen bleek dat de complete vrijdaggroep (afdeling Vierhuizen) ontbrak. Na hereniging bleek, dat ze een uiterst interessant speelmolentje hadden ontdekt, akelig dichtbij een plaatselijk horeca-etablisement met terras!

Welgemoed werd de terugreis om half vijf aanvaard. Een snelle hap bij motel 'Friesland' in Wieringen, alwaar geconstateerd werd dat 'er geen bonken in het bier zaten' en om kwart over acht waren we weer bij de Martinihal.

Een uiterst geslaagde excursie was daarmee voltooid, voortreffelijk georganiseerd door B. Dijk. Rest mij nog onze chauffeur en vrijwilliger Eddie de Vries te bedanken voor zijn betrouwbare rijden, en dat de hele dag; voorwaar geen sinecure!

- - -

Gietijzeren bovenassen in Groningen

door Martin E. van Doornik.

Zoals men weet, ligt mijn inventarisatie van Groninger molengegevens inmiddels achter de rug. Er zijn bepaalde onderdelen die op mij een diepe indruk hebben gemaakt. Eén van die onderdelen

is de gietijzeren bovenas van een molen. Daarvan heb ik een studie gemaakt en wil ik gaarne de resultaten publiceren.

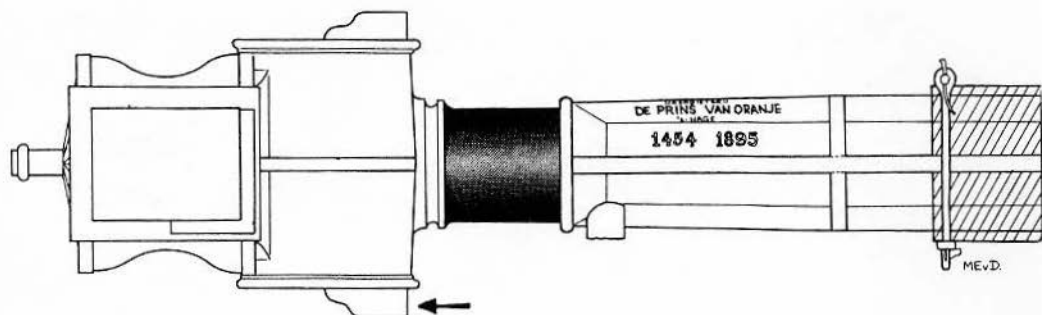
Een bovenas is een knap stuk gietwerk. Ik wil proberen jullie een voorstelling te geven van de kundigheden van de ijzergieters van weleer. Wat zij hebben gepresteerd in tijden dat zij het zonder onze grote kranen, grote ovens en onze hedendaagse technologie moesten doen, dwingt respect af. Temeer daar hun produkten in de vorm van o.a. molenassen, rijnen, kruillieren etc. nu nog in vele molens tot volle tevredenheid functioneren.

Het is gebleken dat de Groninger assen in het algemeen opvallend jonger zijn dan bijvoorbeeld in de westelijke provincies. Bovenassen van vóór 1880 zijn al zeldzaam voor Groningen. De oudere assen zijn meestal 'import'.

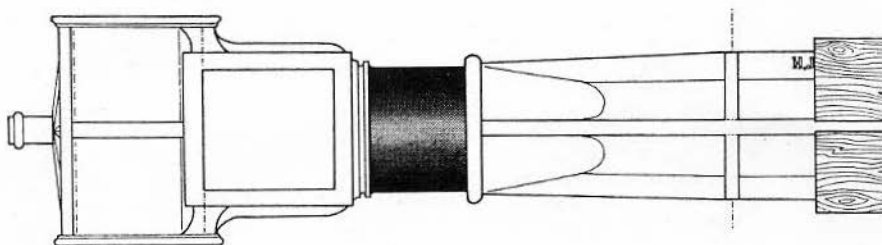
De eerste gietijzeren as in Nederland toegepast werd geïmporteerd uit Engeland voor een poldermolen van de polder Nieuwkoop. Een tweede as uit Engeland kwam in 1834 in een poldermolen van de Schielandse Boezem onder Hillegersberg. In Nederland werden de eerste gietijzeren assen gegoten bij Anth. Nolet te Schiedam en bij N.S.B.M.-Fyenoord *). Het waren altijd zeer korte assen. Een zeer oude as van Nolet uit 1838 bevindt zich nog in molen "De Vrijheid" te Schiedam. Een andere, zeer oude as van N.S.B.M. werd gegoten voor de Spengense Molen te Kockengen in 1841. Onze bekende molen "Joeswert" te Feerwerd heeft echter een as van dezelfde gieterij uit 1840!

Veel van onze molenvrienden weten goed, dat in Groningen eens twee gieterijen hebben bestaan, die gietijzeren molenassen hebben afgeleverd. Het zijn de gieterijen van J.M. de Muinck Keizer te Martenshoek en H.J. Koning te Foxham. Ik ben naar de gemeente Hoogezand-Sappemeer geweest om inlichtingen in te winnen omtrent de beide gieterijen. De resultaten zijn wat schaars. Onderstaande tekst is afkomstig uit het register van ingekomen aanvragen tot het oprichten van inrichtingen in de gemeente Hoogezand (toen nog niet samengevoegd met de gemeente Sappemeer) in de jaren 1875-1920. Ingevolge de wet van 2 juni 1875 (Staatsblad no. 95) tot regeling van het toezicht bij het oprichten van inrichtingen en bedrijven, welke gevaar, schade of hinder kunnen veroorzaken, zijn er vóór dat jaar dientengevolge erg weinig aanvragen bekend tot het verlenen van (bouw)vergunningen voor het oprichten van bedrijven. Daarom zijn de oprichtingsdata van genoemde beide gieterijen moeilijk te achterhalen. Deze wet, beter bekend als de Hinderwet, is goedgekeurd bij Koninklijk Besluit dd. 4 november 1875.

De heer J.M. de Muinck Keizer te Martenshoek diende op 8 oktober 1894 een aanvraag in tot het verlenen van toestemming door de gemeente Hoogezand voor het uitbreiden van de ijzergieterij van die naam met plaatsing van een stoomketel. De kadastrale ligging was bekend als sectie K, no. 301. De vergunning is verleend op 26 oktober 1894. Door de opkomst van zelfzwichting op de Groninger molens na 1891 zijn er betrouwbare, doorboorde gietijzeren assen nodig, daar veel molens in die tijd nog een houten bovenas hebben. Kennelijk heeft J.M. de Muinck Keizer hierin een gat in de markt gezien en de bovengenoemde uitbreiding bood de mogelijkheid om molenassen te kunnen gieten. De opdrachten hiervoor kwamen van molenaars via een molenmaker. Andere gieterijen deden waarschijn-

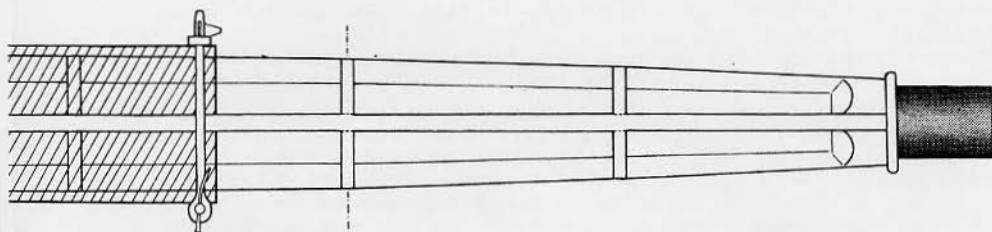
De gietijzeren as van 'De Prins van Oranje' te 's-Hage, zoals voorkomt in de molen "Aeolus" te Adorp, no. 1454, anno 1895. Let op de z.g. 'kaken' aan de ashuizen (zie pijl), die voorkomen dat de houten roeden zullen doorbuigen bij het vastwiggen. Later zijn de stalen roeden zo algemeen, dat de 'kaken' (bij de andere assen) hierdoor overbodig zijn geworden.

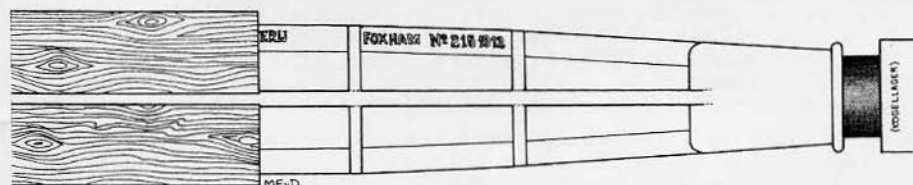
lijk ook hetzelfde, want de meeste van de in Groningen voorkomende 'De Prins van Oranje'-assen (gegoten in Den Haag) hebben het jaartal 1894. Van laatstgenoemde ijzergieterij vindt men in overig Nederland sterk verschillende jaartallen. 'De Prins van Oranje', die naast molenassen ook andere gietstukken heeft vervaardigd, zoals de beide dorpspompen van Eenrum, is omstreeks 1898 opgeheven. Deze gieterij heeft dan ongeveer 1500 assen gegoten. Een aanzienlijk groot aantal. De jongste nog in Groningen bestaande 'De Prins van Oranje'-as bevindt zich in de molen "Goliath" (122) van het jaar 1897, nummer 1489.

J.M. de Muinck Keizer was in 1907 aan zijn tweede uitbreiding toe, waarbij een verhuizing noodzakelijk bleek. Er werden acht nieuwe smeltovens bijgebouwd, waarvoor vergunning is verleend dd. 16 oktober 1907. De kadastrale ligging van het bedrijf werd toen sectie K, no. 1613.

Over deze gieterij na de Eerste Wereldoorlog is er in de archiefstukken niets meer bekend en ze zou in die tijd waarschijnlijk opgeheven kunnen zijn.

De gietijzeren as van H.J. Koning te Foxham, zoals voorkomt in de molen "Koningslaagte", no. 215, anno 1912. Zo'n Koning-as is altijd tot ca. 40 cm. vanaf de pen rond en massief, die bolrond overgaat op de gebruikelijke askern met ribben. Een zeer belangrijk herkenningspunt, wanneer de asgegevens zich onder de vulstukken zouden bevinden.

Want omstreeks 1915 - '20 maakte men geen gietijzeren assen meer. Daarbij zijn er veel molens verdwenen of afgebroken, zodat er veel gebruikte assen vrijkwamen voor andere molens. Zo vond ik tijdens mijn inventarisatie in een aantal Groninger molens jaartallen op assen, die soms ouder zijn dan het bouwjaar van de molen zelf. De oudste en de jongste De Muinck Keizer - assen in Groningen vindt men respectievelijk in de "Grootepoldermolen" te Slochteren met nr. 65 uit 1896 en in "De Witte Molen" te Glimmen met nr. 148 uit 1913. Waarom de oliemolen "De Wachter" te Zuidlaren een as uit dezelfde gieterij draagt met het nummer 196 uit 1904, kon ik niet verklaren. Misschien is het een fout in het Drents Molenboek (pag. 175).

De andere ijzergieterij in de gemeente Hoogezand, die ook molenassen heeft vervaardigd - zelfs ongeveer tweemaal zoveel als De Muinck Keizer! - is van H.J. Koning te Foxham. In 1895 kocht de heer H.J. Koning de Asser IJzergieterij, die de gieterij overbracht naar Foxham en gebruik heeft gemaakt van de in Assen aanwezige gietmallen. Of er daarbij mallen waren voor de

molenassen, is niet bekend. Na de Tweede Wereldoorlog is de gieterij omgezet in de Gieterij Noord-Nederland. Een aantal jaren geleden is zij gesloten.

Merkwaardig genoeg komt de naam H.J. Koning niet voor in het eerder genoemde register voor het aanvragen van vergunningen.

Ook veel Groninger molens hebben assen van H.J. Koning. Bijvoorbeeld de bekende poldermolen "De Eolus" (3) heeft een as van die gieterij uit 1901 met het nummer 55. Zo'n as vindt men ook in veel Friese molens. De molen "De Noord" te Schiedam heeft ook een Koning-as, no. 200 uit 1910. Hij is afkomstig van de grote poldermolen van "De Vereeniging" te Pieterzijl. Hij had een vlucht van 28 meter, wat toen de grootste molen van Groningen was en was uitgerust met twee windrozen. De mooie molen is helaas afgebroken door de molenmakersfirma U. Holman te Stroobos in 1955. Mijn plaatselijke melkboer, de heer K.R. Bosma te Baflo, was vroeger molenmaker bij deze firma en kon mij dus een en ander vertellen.

De laatste jaren zijn er weer, voor het eerst na ruim 60 jaren, nieuwe assen gegoten, daar de voorraad sloopassen uitgeput dreigde te raken. De 'beroemdste' hedendaagse as is een 'Stork-Werkspoor', no. 1 van 1976 voor de molen "De Gooyer" te Amsterdam. In dat jaar was het een sensatie in de Nederlandse molenwereld om een nieuwe as te laten gieten. Nu is het weer gewoon geworden dat (voornamelijk herbouwde) molens een nieuw gegoten as krijgen. De Zeeuwse molen "De Lelie" te Koudekerke heeft een nieuwe as, gegoten bij de R.S.V. (voorheen de firma Boddaert & Co.) te Middelburg in 1981. De herbouwde molen "De Vlijt" te Wapenveld heeft een as uit de Nijmeegse IJzergieterij, no. 3, jaar 1983. Verder is er eind 1982 een nieuwe as gegoten door een mij onbekende gieterij voor de "Oortman Mol" te Lattrop.

Tenslotte zijn er van de beide Groninger gieterijen helaas geen foto's bekend bij de gemeente of hebben misschien de tegenwoordige familieleden van De Muinck Keizer en Koning nog foto's in hun bezit?

*) = N.S.B.M. = Nederlandsche Scheepsbouw Maatschappij Fyenoord.

In een volgende aflevering hoop ik over molenroeden te gaan schrijven.

M.E.v.D.

- - -

Stichtingennieuws

door B. Jongsma.

De molenstichting "De Meeuw" en "Joeswert", gemeente Ezinge, verloor onlangs één van haar oprichters. Mevrouw H. Korthuis-Visser overleed namelijk op 5 april 1985.

Zij was ook een aantal jaren penningmeesteresse. Ondanks dit verlies zullen de 'Garnwerder dames' hun werk in en voor de molen voortzetten. Het toeristische seizoen is weer begonnen. Dit houdt in dat men op zaterdagen en zondagen weer welkom is in de molen "De Meeuw" te Garnwerd. Zeker in het voorjaar heeft men

hier vanaf de stelling een prachtig uitzicht over het Reitdiep en het fraaie landschap. In de molen is het aantal te koop aangeboden maalprodukten uitgebreid. In klein-verpakking kan men onder meer boekweit-grutten van een zeer goede kwaliteit kopen. Verder worden onder in de molen als vanouds allerlei artikelen aangeboden, vaak gemaakt door de Garnwerder dames. In de voorbije tijd heeft de verkoop geleden onder wegoopbrekingen en ook wel langdurig slecht weer. Gelukkig is nu al een duidelijke verbetering waarneembaar.

De Stichting Groninger Molenvrienden had op de Nationale Molendag een meevaller. Al jaren geleden had zich in Pieterburen een comité gevormd, dat een inzameling hield voor de verbetering van de koren- en pelmolen "De Vier Winden" aldaar. Welnu, op de genoemde feestdag is een som daarvan (f 3.500,-) overdragen door de voorzitter, de heer Van Hoorn. Namens de Stichting namen de heren Clevering en Jongsma de enveloppe met inhoud op de stelling in ontvangst. Daarna volgde nog een gezellig samenzijn in de woning van de heer en mevrouw Van Hoorn. Zij wonen in de bungalow naast de molen. Aanwezig waren ook de vrijwillige molenaar Jurrien Oosterheert en zijn vrouw Johanna Oosterheert-Pieck en leden van het plaatselijk comité. Uiteraard zal de schenking rechtstreeks ten goede komen aan "De Vier Winden".

B.J.

- - -

Molennieuws

(De nummers bij deze molennieuwtjes verwijzen naar het molennummer in de tweede druk 1981 van het Groninger Molenboek.)

13. Poldermolen "Koningslaagte" te Zuidwolde bij Adorp

Via de berichtgeving in voorgaande nummers van 'De Zelf-zwichter' bent u op de hoogte gesteld van de activiteiten rond het herstel van deze molen. Het is in molenkringen bekend, dat een min of meer uitvoerige restauratie gebruikelijk wordt afgesloten met een officiële ingebruikstelling van de molen. Aangezien goede tradities dienen te worden gehandhaafd, heeft ook de Molenstichting Hunsingo en Omstreken gemeend op het voorstel van vrijwillig molenaar Lammert Groenewold te moeten ingaan.

Op Koninginnedag, 30 april 1985, waren er dan ook zo'n honderd belangstellenden op het molenerf samengestroomd om deze happening vooral niet te missen. Zij zagen de molen vrolijk versierd met de Nederlandse driekleur plus oranje wimpel, maar vooral ook de provinciale Groninger vlag en de bekende vlaggetjes tussen de wieken. De zon deed gelukkig ook even zijn best.

Dit mocht wel in de krant (en dat kwam het dan ook, zoals een dag later bleek), want de hele week stelde het voorjaarsweer niet veel voor.

Het officiële gedeelte van de middag bestond uit een in-

Foldersmolen de "Koningslaagte" tijdens de feestelijke opening.

leidende toespraak van de heer B. Jongsma, gevolgd door de heer R.J. Clevering, voorzitter van de eigenaresse de Molenstichting Hunsingo, die dieper inging op de geschiedenis van de "Koningslaagte", maar vooral een vurig pleidooi hield ten behoeve van molenrestauraties en het te voeren beleid.

De heer B. van der Veen Czn, molenkenner bij uitstek, belichtte het ontstaan van de bemalingsnoodzaak, mede aan de hand van de aanwezigheid van oude waterlopen in deze provincie, zoals de Fivel en de Hunze. Hij ging verder in op de naam van zowel de molen als de polder: "Koningslaagte". Deze naam blijkt zijn oorsprong te vinden in een oude Groninger legende, welke verhaalt dat een groep Noormannen (u weet wel: van de geschiedenisboekjes) onder aanvoering van hun

koning, door onze voorvaders op deze plaats moeten zijn verslagen. Het woord 'laagte' ligt ook voor de hand, aangezien dit gebied één van de vroegst bedijkte stukken Groningen is. Door aanslibbing etc. ligt het meer noordelijk gelegen land wat hoger.

Na een korte samenvatting van de restauratie door de vrijwillige molenaar, verrichtte de heer Clevering de officiële opening, namelijk het lichten van de vang. Aanvankelijk draaide de molen niet, maar tijdens het nuttigen van een aangeboden drankje bleek de wind zodanig toegenomen, dat de molen nog zo'n 70 enden liep.

Al met al kunnen we terugzien op een geslaagde middag en wachten we nog een nieuwe molenopening af. Veel zullen het er niet zijn, als onze overheid meent zich aan haar starre zienswijze te moeten houden!

39. Poldermolen "De Helper" aan het Paterswoldsemeer

Door het 'werken' van het hout van de oude bovenbonkelaar in deze heel fraai aan het meer gelegen molen zijn de ijzeren banden ervan gaan losraken. Daardoor is het wiel niet meer te gebruiken.

Molenmaker J.D. Medendorp heeft op 29 april j.l. een nieuwe bovenbonkelaar ingezet. Een fraai staaltje van vakmanschap, want de kamstaarten passen precies in de kamgaten van het nieuwe wiel, waar er geen speld tussen te krijgen was....

Molenmaker J.D. Medendorp aan het werk in molen "De Helper".

Volledigheidshalve willen wij tenslotte vermelden dat vrijwilliger L.H. Brink, die jarenlang "De Helper" heeft bediend, afscheid van deze molen heeft genomen, om zich aan andere hobbies te wijden. Nu is hier de heer L.H. Duyum uit Groningen als vrijwilliger. Tenslotte is er een nieuw hek rondom de molen geplaatst, om het draaiende gevlucht af te zetten.

--. Molenromp van "De Zeemeeuw" in de Lauwerpolder

Ten noorden van Uithuizen werd in 1892 door molenmaker Chr. Bremer de poldermolen "De Zeemeeuw" in de toen pas ingedijkte Lauwerpolder gebouwd. Deze was van zelfzwichting en twee windrozen (zelfkruiging) voorzien, met een vlucht van 20,20 meter. Na een besluit in mei 1934 om op elektrische bemaling over te gaan, werd de zo eenzaam afgelegen molen onttakeld. Nu nog staat er een gaaf achtkant, inclusief boventafelment, gedekt met riet. De veldmuren echter zijn slecht geworden. De half weggeroeste stalen vijzel is nog te zien, maar de

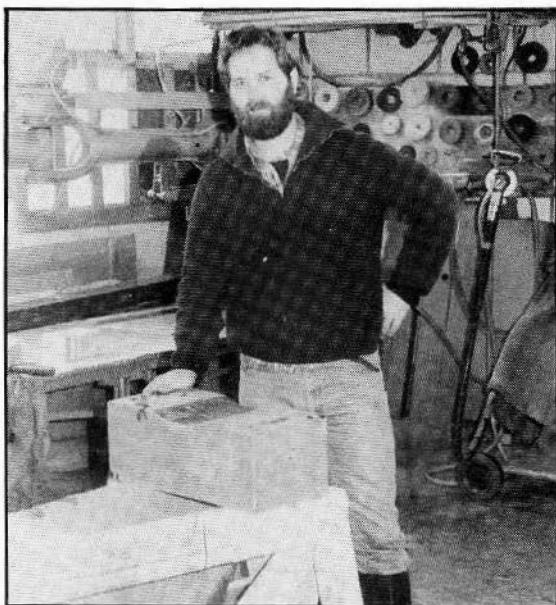

waterlopen zijn reeds dichtgegooid, terwijl de gemetselde wateruitlaat even buiten de Waddenzeedijk nog aanwezig is. Maar niet voor lang, want het Waterschap Ommelanderzeedijk gaat nog deze zomer de zeedijk op Deltahoogte brengen. In verband daarmee wordt de molenromp, die aan de zeedijk is gelegen, afgebroken. Dat wil nog niet zeggen dat het achtkant verloren zal gaan. Het Waterschap Ommelanderzeedijk is bereid het achtkant over te doen aan de Groninger Molenvrienden, die hem gaan opslaan voor toekomstige completering als molen elders in onze provincie.

Men ziet de molen nog malend op foto 65 in het boek 'Molens in Groningen in oude ansichten' van W.O.Bakker. De omliggende gebouwen zijn reeds jaren verdwenen.

66. Koren- en pelmolen "De Zwaluw" te Zuurdijk

De werkzaamheden aan de molen door de beide vrijwilligers Martin E. van Doornik en Paul de Rijk vorderen gestaag, om deze weer aan de gang te krijgen. O.a. zijn de kap en de spruiten weer mooi in de verf gezet. De oude, eikenhouten halssteen blijkt gebroken te zijn, welke een idioot diep 'hol' van ruim 7 cm heeft, dient vervangen te worden. De as loopt hierdoor veel te zwaar en warm. Na overleg met eigenaresse 'De Hollandsche Molen' liet Van Doornik onmiddellijk een nieuwe halssteen vervaardigen bij de steenhouwerij Fa. W. Bonjernoor te Baflo voor de prijs van f 463,31 naar een idee van ing. J. den Besten. Met zeer veel moeite is de mooie nieuwe steen naar boven in de kap van de molen gebracht. Tijdens het optempelen van de as ging de penbalk vreemde geluiden maken en de wiggen aan de weerszijden van de oude steen zaten zo muurvast, dat het werk door Van Doornik gestaakt is, in afwachting van de komst van molen-

Een medewerker van de steenhouwerij met de zojuist gereedgekomen halssteen voor "De Zwaluw".

maker Medendorp uit Zuidlaren. Hij berichtte op vrijdag 10 mei een voorlopige reparatie aan de bovenas, zodat de molen toch op de Nationale Molendag kon draaien.

Helaas was er die dag bijna windstilte tot ongeveer half twee, toen de wind aanwakkerde en "De Zwaluw" weer kon draaien. Eerst Noordwest, dan ruimend naar N.O. en later krimpend naar Noord. Het zal een molenliefhebber wat raar in de oren klinken, als er verteld is dat er met zelfzwichting 'twee volle en twee korte halven' is gedraaid. Dat vanwege het weghalen van de verrotte kleppen op de binnenroede. Daar de treklaten zonder de klep-

pen los komen te zitten, zijn er maatregelen getroffen, zodat ze niet gaan zwiepen tijdens het draaien.

Meer dan 200 bezoekers, waarvan er 161 hun namen in het gastenboek noteerden, bezochten de molen. Behalve dat er drie mensen op het rookverbod zijn gewezen, deden er zich geen problemen voor op de molen. Het grote aantal bezoekers was mede te danken aan de 'Zuurdiekster Dag', met o.a. een gezellige braderie, waarvoor heel het dorpje in feeststemming was. Naast het café bij de molen was er een stempel-post voor wielrijders.

Van Doornik was het koppel 17er kunststenen, waarvan de kerven zo glommen van slijtage, aan het billen. Een leuke demonstratie voor de bezoekers in de half verduisterde steenzolder.

Na afloop heeft de teller op het bovenwiel 1281 asomwentelingen geregistreerd.

135. Koren- en pelmolen "De Ster" te Winsum

Met ingang van 1 juni j.l. is de koren- en pelmolen "De Ster" in gebruik genomen als produktiemolen en maalt dus dagelijks. Het is echter niet zo, dat Groningen er nog een ambachtelijke korenmolen bij heeft gekregen. Beroepsmole naar W. Postma van molen "De Jonge Hendrik" in Den Anel heeft zijn activiteiten naar Winsum verplaatst. Kennelijk

ziet hij in een veel groter dorp als Winsum betere meelverkoop aan particulieren, terwijl "De Ster" forser van afmetingen is en dus meer opslagmogelijkheden biedt voor het graan. Voordat het zover was, moest deze molen enige verbeteringen ondergaan, waarvoor de eigenaresse - gemeente Winsum - f 39.000,- uit het molenfonds heeft uitgetrokken. Er moest een nieuw koppel maalstenen in; twee nieuwe zeilen zijn besteld voor de binnenroede, die nieuw van kikkers wordt voorzien. Voorts heeft de molen een verfbeurt ondergaan. Ook zijn er binnen betere faciliteiten voor graanopslag aangebracht. Het is tegenwoordig een zeldzaam gezicht om een molen met zeilen en zelfzwichting in combinatie te zien draaien. Vroeger kwam dat veel meer voor; o.a. te zien op oude molenfoto's. Nu vindt men zo'n wieksysteem verder alleen te Spijk.

Hoge stellingmolen te Varel (Ostfriesland)

Onze molenliefhebbers weten dat de uitwendige kenmerken van de Oostfriesse molens sterke overeenkomsten hebben met die van de Groninger molens. Dat komt onder meer doordat vele Groninger molenmakers daar molens hebben gebouwd. Nu nog kunnen wij constateren dat deze oude traditie nog steeds voortleeft en dat wij daarom met dit nieuwtje, dat wel best een plaatsje verdient in dit rubriekje een voorbeeld willen stellen.

De zeer hoge molen te Varel - na Hage en Aurich in hoogte de derde molen van Ostfriesland - met een stellinghoogte van 15,50 meter krijgt nieuwe wieken, waarvoor de gemeente Varel, die eigenaresse is, opdracht heeft gegeven aan molenmakerij Dunning/Bremer te Adorp.

Op 24 juni zullen de nieuwe Bremer-roeden (met de nummers 228 en 229) met een vlucht van 23,60 meter in Varel gestoken worden. De binnenroede wordt uitgerust met zelfzwichting en de buitenroede met zeilen (voorheen beide roeden met zeilen). Waar nodig worden bovendien het zelfkruierwerk en het gangwerk nagezien.

- - -

Examen vrijwillige molenaars

Bij uitstekend molenaarsweer zijn op woensdag 5 juni 1985 onder auspiciën van de Stichting Groninger Molenvrienden op de molen "De Meeuw" te Garnwerd de molenaarsexamens van het Gilde van de Vrijwillige Molenaars afgenomen.

Geslaagd zijn J.B. Janssens uit Harkstede, Groningen; P.P. Korser uit Kollum, Friesland en G. Geersing uit Norg, Drente. De kandidaat uit Eenrum werd door de landelijke examencommissie afgewezen.

Een molen is in de vreugd gezet

Op de stralend zonnige dag van 18 april 1985 trad vrijwillig molenaar en medewerker aan 'De Zelfzwichter' Martin E. van Doornik in het huwelijk met Jeannette E.M. Hout uit Huizen (N.H.). Op de foto, genomen bij 'hun' molen "De Zwaluw" te Zuurdijk, zien wij het gelukkige bruidspaar, dat zelfs de aankondiging van dit huwelijk op molenpapier door de in Westzaan gelegen windpapiermolen "De Schoolmeester", had laten vervaardigen.

Van harte gelukgewenst !

Molenromp Ten Boer problematisch

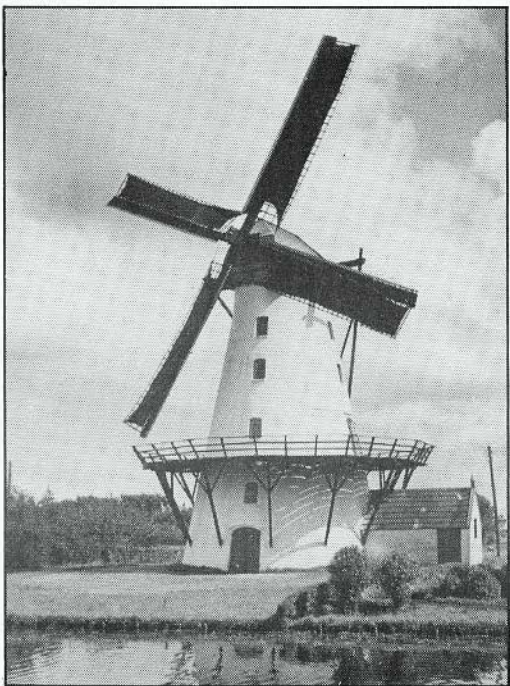
door B. Jongsma.

Dit is "De Widde Meulen" te Ten Boer, in de toestand van zo'n halve eeuw terug. De opname is van S.J. Bouma destijds stadsarchitect van Groningen. De heer Bouma was een opmerkelijk man; hij trad als werkmán in dienst van de gemeente Groningen. Als autodidact bracht hij het dus ver. Als architect creëerde hij mooie bouwkunst. Het woningblok (van 1937) aan het Schuitendiep (Walstraat e.o., naast het Praedinius-gymnasium) is er een voorbeeld van.

Hij was tevens een zeer goede tekenaar en amateur fotograaf. In de laatste hoedanigheid was hij jarenlang bestuurslid van de Amateurfotografenvereniging "Daguerre". Hij sloot zijn carrière af als museum-directeur.

Wij kennen "De Widde Meulen" nu als romp. Op pag. 81 van het Groninger Molenboek treft u een beschrijving aan.

De romp werd in 1978 alsnog op de Monumentenlijst geplaatst.

"De Widde Meulen" in Ten Boer omstreeks 1930. Wanneer zal dit prachtige beeld weer terugkeren?

In het overleg, dat de Stichting Groninger Molenvrienden met o.a. de gemeente Ten Boer voert, is deze romp aan de orde, gelijktijdig met het herbouwplan van het zaagmolentje Bovenrijge aan dezelfde Damsterdiep-oever.

Zal er van die romp toch weer een glorieuze molen kunnen worden gemaakt, zoals de heer Bouma hem zag? Zou hij deel kunnen uitmaken van een fraai Damsterdiep-aanblik, samen met de molen Bovenrijge en mogelijk een spinnekop-watermolen, alles gelegen aan het reeds in aanleg zijnde "Damsterdiep-circuit" voor recreatie-vaartuigen? De romp is verzakt, de scheefstand is zichtbaar. Het interieur is droevig. Toch lijkt de tijd nog niet gekomen om alle herbouwgedachten te laten varen. Veel hangt af van een gedegen bouwkundig onderzoek, dat onze 'molenvrouw' Hiltje van der Wal samen met de rayonarchitect van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (de heer H. Boerema) binnenkort zal instellen.

- - -

Filmteam EGD/Anjerfonds

door Lammert Groenewold.

Misschien heeft u ze al gezien. Een groepje mannen, gewapend met filmcamera, cassette-recorder en al dan niet werkend met filmzonnen of nog weer andere apparatuur, zich in, naast, op, of onder molens begevend.

Zij maken in opdracht van onze vereniging een documentaire over de Groninger molenwereld. Al geruime tijd voelden wij de behoefte, een aantal zaken in beeld en geluid vast te leggen. Natuurlijk, er is in Nederland genoeg te doen op het gebied van molenaars of molenmakers. Wat ons interesseert, ligt toch meer op het regionale vlak. En daar zit 'em nou net de kneep. Willen we nog wat van onze molenhistorie vasthouden, dient er nu gehandeld te worden.

Via een paar mede-leden werd het bestuur op de hoogte gebracht van de activiteiten van het Filmteam van de E.G.D. (= Elektriciteitsbedrijf voor Groningen en Drenthe) te Groningen. We zijn om de tafel gaan zitten en hebben de hele zaak 'geëvalueerd', zoals dat heet.

Het resultaat van deze bespreking is dat het filmteam over een periode van twee à drie jaar een gedegen documentaire samenstelt, ten eerste uit historisch belang, ten tweede om de molens onder de aandacht van een breder publiek te brengen. We zijn dus van plan om duidelijk iets met deze film te gaan doen.

Een aantal onderwerpen willen we u alvast wel laten weten:

- molengeschiedenis
 - molentypen in Groningen
 - molenaars
 - molenmakers
 - vrijwillige molenaars
 - plaatselijke activiteiten rond molens
- en vult u maar aan.

Daar wij ons er veel van voorstellen, zijn wij temeer verheugd, nu het bestuur van het Anjerfonds Groningen gemeend heeft op onze

subsidie-aanvraag te moeten ingaan. Zonder deze belangrijke financiële toezegging was de hele zaak misschien toch nog ondermijnd.

Wij sluiten ons van harte aan bij de opmerking van het Anjerfonds: 'Het bestuur spreekt de hoop uit, dat mede door middel van deze financiële bijdrage uw sympathieke, culturele werk goede voortgang mag boeken'.

Wij zullen u op de hoogte houden van de ontwikkelingen rond deze documentaire.

- - -

Restauratie-ambachten in Der A-Kerk

Zoals in de vorige 'Zelfzwichter' reeds werd aangekondigd, werd van 18 t/m 24 april 1985 een expositie gehouden in der A-kerk. De opzet was dat het publiek kennis kon nemen van het speciale vakwerk dat aan de instandhouding van monumenten te pas komt. Welnu, de presentatie van die specialisten is prima geslaagd. We konden kennismaken met het werk van orgelbouwers, restaurateurs van onder meer muurschilderingen, metselaars, fijn-schilderwerk enz.

De molenbouwerij toonde houtsoorten die door molenmakers worden gebruikt en diverse molenonderdelen en gereedschappen.

Ook onze vereniging had een stand, waarop onder meer een aantal grote foto's van verschillende Groninger molens getoond werden.

B.J.

- - -

Molens in de DDR: droevig!

Eind maart 1985 had ik het genoeg een georganiseerde reis mee te maken naar het land van Johann Sebastian Bach, georganiseerd door de Stichting Bach te Groningen.

Bach werkte en woonde in het huidige Oost-Duitsland in en om de grote stad Leipzig. De reis per bus voerde mij dus door een vrij omvangrijk gedeelte van de D.D.R.

Het spreekt vanzelf dat ik mijn ogen goed de kost gaf of ik ook molens zou tegenkomen op deze tocht. En ja hoor, een stuk of zes zware open standerdmolens heb ik kunnen ontwaren, maar alles in hevig verval. Eén exemplaar bezat nog vier wieken, maar de kap was open en het bovenwiel was aan weer en wind blootgesteld. Verder heb ik een viertal rompen van ronde stenen molens opgemerkt. Als enige molenliefhebber tussen 24 Bach-kenners was het uiteraard niet mogelijk de bus te laten stoppen om wat foto's te schieten.

Kerken, kastelen en andere monumentale gebouwen worden in de D.D.R. als 'Denkmal' in goede staat onderhouden; met de windmolens die ik onderweg tegen kwam is dat blijkbaar niet het geval. Jammer, want er valt daar heus nog wel wat te redden. In de boekhandels die ik te Leipzig bezocht heb, heb ik geen literatuur over molens kunnen ontdekken.

C.E. van der Horst.

Vereniging Vrienden van de Groninger molens

De jaarlijkse excursie van de Vereniging Vrienden van de Groninger molens zal plaats vinden op 14 september 1985.

Het plan is een bezoek te brengen aan de watervluchtmolen te Hüven (West-Duitsland). De Hüvener molen bestaat dus uit een windmolen en tevens een waterradmolen.

Verder zal het openluchtmuseum te Cloppenburg worden bezocht. Hier zijn vele interessante molinologische zaken te zien.

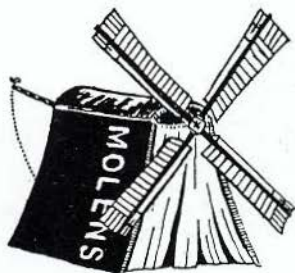
Als er dan nog tijd over is, behoort wellicht een bezoek aan het slot Clemenswerth tot de mogelijkheden.

U hoort nog van ons, maar noteert u alvast de datum!

- - -

Over een molen-verzameling

1. De Stichting houtzaagmolen "De Rat" te IJlst heeft over de periode van 1 mei 1983 - 30 april 1984 een 'Molen-rapport' uitgegeven. Het bevat gegevens over het wel en wee van de molen gedurende dit tijdvak. Maar er is bovendien een gedegen technische verhandeling in opgenomen over het zagen. Belangrijk nummer vooral voor vrijwillige molenaars en technisch geïnteresseerden. 22 pag's, geïllustreerd, prijs f 11,60 verkrijgbaar door overschrijving van dit bedrag op bankrek.nr. 32.61.14.875 ten name van de stichting te IJlst.

2. Een nieuw provinciaal molenboek voor België is zojuist verschenen. En het is de moeite waard! Het is geschreven door Luc Devliegheer als deel 9 van het Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen, met als titel: 'De molens in West-Vlaanderen'. Het boek kan worden beschouwd als een opvolger van het in 1966 verschenen boek 'Westvlaamse Windmolens' van Chr. Devyt, maar dan wel als een zeer uitgebreide opvolger, want niet alleen de bestaande molens maar ook al hun restanten worden er in beschreven, met vele foto's, fraaie tekeningen, plattegronden, enz. Het boek is in linnen gebonden, afm. 16 x 21 cm en heeft 447 (!) pagina's. De prijs is rond f 90,- franco huis. Uitgave van fa. Lannoo te Tielt - 1984. De fa. Gysbers & Van Loon te Arnhem heeft het in voorraad. Het ISBN-nummer is 90 209 0080 3. Voor verzamelaars is dit boek een 'must', zéér aanbevolen!!!

3. Eveneens uit België een offset-uitgave 'Limburgse watermolens kadastergegevens: 1844 - 1980', 100 pag's, geïllustreerd, afm. 21 x 29 cm. Samengesteld door Herman Holemans en Werner Smet. Het is een droge opsomming van genoemde gegevens van alle water(rad)molens in Belgisch Limburg. Vermeldingen waar je

eigenlijk niet zoveel aan hebt. Uit de kadastergegevens blijkt n.l. niet wanneer het rad of de turbine is verwijderd. Ook het begin van 1844 is niet erg bevredigend, de meeste watermolens zijn vele eeuwen ouder. De prijs van dit boekje is 100 B.fr. en daar komt dan nog 85 B.fr. aan portokosten bij. Het is verkrijgbaar bij de heer W. Smet, Venlosesteenweg 133 - 3688 Kinrooi, België.

4. Het allereerste Italiaanse molenboek is nu ook verschenen (1984). Het is geschreven door Fabio Foresti, Walter Baricchi en Massimo Tozzi Fontana en het heet:

'I mulini ad acqua della valle Dell'Enza' (de watermolen in de Enza-vallei). Het is uitsluitend in het Italiaans geschreven, maar het is fraai geïllustreerd, zodat ook wij die de taal niet machtig zijn, er nog best wat aan hebben.

Afm. 21 x 22 cm. geplastificeerd, 232 pag's op fraai papier en de prijs is niet zo hoog: 24.200 Lire (tegen onze dagkoers f 44,59). Geen ISBN-nummer is in dit boek te vinden. Men kan het schriftelijk bestellen bij Centro di Documentazione e Libreria, Piazza de' Mozzi 1 r, 50125 Florence (Firenze). U krijgt dan een pro-forma nota waarop u kunt betalen en daarna wordt het boek toegezonden. Daar gaan wel een paar maanden mee heen.

5. 'Werkende korenmolens in Nederland' is een uitgave van Quaker Oats b.v. te Rotterdam, een omstreden brochure van 12 pag's met wat algemene informatie over molens. Omstreden, omdat de er in beschreven 53 molens uitsluitend worden bemalen door vrijwillige molenaars en niet door beroepsmolenaars. Het boekje ziet er verder aardig uit en is verkrijgbaar door in een winkel twee pakken Cruesli van die firma te kopen. Op elk pak zit een zegel en als men twee zegels opstuurt, ontvangt men het boekje gratis.

6. Zojuist verscheen het vierde deel van 'Essex Windmills, Millers & Millwrights' door K.G. Farries. De drie eerder verschenen delen bespraken wij reeds voor u. Het voor ons liggende boek beschrijft de molens in Essex in de gemeentes, beginnend met F en eindigend met R. Het nog te verschijnen vijfde deel zal dan S tot en met Z in behandeling nemen. Het boek, gebonden in een harde fraai groene geplastificeerde band, afm. 22 x 29 cm. bevat 128 pag's en is geïll. met voornamelijk gesloten standaardmolens en een enkele bovenkruier. Het is verkrijgbaar bij de fa. Gysbers & Van Loon te Arnhem. ISBN 0 284 9864 7 X en de dagprijs die ik ervoor betaalde is f 63,79.

C.E. van der Horst.

Nieuwe leden

E. Agsteribbe
A. van der Borden
R. Brons
J. Doornbos
D. Fryters
W. Hoekstra
E. Kamminga
S. Kits
P. Korse
D. Magre
R.W.M. Pals - Gasman
D. Rijzinga - Schaap
H.J. Wolf

Sebaldeburen
Winschoten
Middelstum
Jonkersvaart
Midlaren
Groningen
Zuidhorn
Zuidhorn
Kollum
Enumatil
Ten Boer
Garnwerd
Groningen

